



„Hungariam et hungaros” – 20 millió „olvasó” szolgálata

Az Országos Széchényi Könyvtár

Az Országos Széchényi Könyvtárat gróf Széchényi Ferenc (1754–1820) alapította. Az alapítólevél kelte 1802. november 25., a királyi jóváhagyásé egy nappal későbbi. Az országgyűlés az 1807/XXIV. törvénycikkkel iktatta törvénybe az alapító érdemeit.

Európában a nemzeti államok kialakulása mindenütt életre hívta azt az intézményt, amelynek feladata a nemzeti nyelv és kultúra írott és nyomtatott alkotásainak összegyűjtése, megőrzése és továbbörökítése. Nyugat-Európában a nemzeti könyvtárak általában a királyok és fejedelmek udvari könyvtáraiból fejlődtek ki, Kelet-Európában társadalmi vagy magánkezdeményezések nyomán jöttek létre. A 18. században a gazdag papok és főurak olyan magángyűjteményeket hoztak létre, amelyek – enciklopédikus jellegük mellett – jelentős magyar és magyar vonatkozású állománnyal is rendelkeztek. E főurak közé tartozott gróf Széchényi Ferenc, aki a *hungarika*, azaz a magyar és magyar vonatkozású irodalom teljességének összegyűjtését tűzte ki céljául. A gyűjtemény mintegy 13.000 nyomtatott könyvet, 1.200-nál több kéziratot, sok száz térképet és metszetet ölelt föl. Ezt a bibliothecát adomá-

nyozta 1802-ben a nemzetnek abból a célból, hogy alapja legyen a nemzet könyvtárának.

A következő évben Pesten nyílt meg a mindenki számára hozzáférhető, nyilvános nemzeti könyvtár. Létrejöttét a kortársak joggal érezték történelmi eseménynek, mert lelkesítően hatott az ébredező nemzeti öntudatra, ezáltal további nemzeti alapintézmények alapítására. Az országgyűlés 1808-ban létrehozta a Magyar Nemzeti Múzeumot, és a gróf Széchényi Ferenc által alapított könyvtárat ennek keretébe illesztette. A könyvtár és a múzeum 1846-47-ben költözött a múzeum jelenlegi épületébe, ahol a két gyűjtemény közösen működött. A könyvtár 1949-ben lett újra önálló intézmény Országos Széchényi Könyvtár néven. Új székhelyét a Budavári Palotában 1985-ben foglalhatta el az „F” épületben, a Palota Krisztinaváros felé néző nyugati szárnyában. Itt a könyvtár mintegy 36.000 négyzetméteren, nyolc szinten helyezkedik el. Ma a több mint kétszáz éve alapított könyvtár megújításának, újraformálásának nehéz korszakát éljük.

Ahogy 1802-ben a történelmi folyamatok bonyolult egymásra hatásában, a személyes felismerés, akarat, és nagyszerű elhatározás eredményeként alakult ki a nemzeti könyvtár,

úgy a mai könyvtár is korunk technikai forradalmában, társadalmi és történelmi összefüggésrendszerében újul meg. A mai és a jövőbeli nemzeti könyvtár úgy valósíthatja meg az alapító által elképzelt könyvtárat, hogy az egész társadalom számára hozzáférhetővé teszi a megőrzött dokumentumokat. A „hozzáférés forradalma” mindenki előtt kitarja a könyvtár valóságos és virtuális kapuját.

Az Országos Széchényi Könyvtár gyűjteményei ma kb. 12 millió dokumentumot tartalmaznak: nyomtatott könyveket a 15. századtól, kéziratokat az ókortól, magyar nyelvemlékeket, a Képes Krónikát, a corvinákat, napilapokat és folyóiratokat, képeslapokat és fényképeket, hanglemezeket és CD-ket. Gyorsan növekszik a digitális gyűjtemény, amelyben az új korszak dokumentumait őrizzük, e-könyveket, digitális másolatokat.

Évente 8.000-10.000 „olvasó” dolgozik olvasótermeinkben, de jelentősen növekszik azoknak a száma, akik tudásvágyból, érdeklődésből látogatják könyvtárunkat, megnézik kiállításainkat, részt vesznek a rendezvényeinken, meghallgatják a koncerteket, megcsodálják a restaurátorok munkáját, bepillantanak raktárainkba, rácsodálkoznak a „Gutenberg-galaxis” emlékeire, a nyomtatott könyvek so-

kaságára. Az „olvasók” rétege mellett tehát egyre több a „látogató”.

Évente 40-50.000 között van azok száma, akik megtisztelik könyvtárunkat látogatásukkal, és a számuk egyre növekszik. Jövőbeli terveinkben szerepel, hogy e téren jelentős növekedést érzünk el a célközönség bővítésével. Ennek keretében a tudományos érdeklődésű közönség mellett a felsőoktatásban és a közoktatásban oktatók és tanulók, valamint további érdeklődő rétegek számára is szeretnénk biztosítani a könyvtár „megtapsztálásának” lehetőségét.

Az olvasókon és látogatókon kívül egyre többen tekintenek a nemzeti könyvtárra, mint „szolgáltatóra”, mint „információ és dokumentumszolgáltató nagyüzemre”. Olvasóink havonta kb. 50.000 dokumentumot olvasnak, vizsgálják meg, s havonta több ezer – könyvtáros szaknyelven – „tájékoztatót” adunk a könyvtárunkhoz fordulóknak. A könyvpiac résztvevői számára is értékes információkat tudunk adni: a kiadóknak számára a nemzetközi azonosítószámok kezelését, az antikváriumok szakembereinek és a kutatóknak pedig a nemzeti bibliográfiát. A hazai és külföldi gyűjtemények gyakran kérnek „kölcson” egy-egy dokumentumot, hogy kiállításukat tartalmasabbá tegyék. S munkatársaink is gyakran viszik híres dokumentumainkat az ország határain belül és határainkon túl is. Nagy siker volt például Mátyás király corvináinak (természetesen csak másolatoknak) erdélyi körútja, és óriási az érdeklődés Kölcsey Ferenc Hymnus-kéziratának a Magyar Kultúra Napján az ország különböző településein történő bemutatása iránt is. Sokan kérnek másolatokat munkájukhoz, érdeklődésből vagy szép születésnap ajándékként akár papíron vagy digitálisan.

A hazai könyvtári rendszer számára is több szolgáltatást nyújtunk. Könyvtárunkban történik meg az ún. „kötelespéldányok” elosztása is, s mi tartjuk nyilván, hogy egy-egy könyvet hol találhatnak meg olvasóink a magyarországi könyvtárakban és a nemzeti könyvtár bonyolítja az ún. nemzetközi könyvtárközi kölcsönzést is.

A könyvtár tudományos műhelyében sok jelentős tanulmány és kiad-

vány készül gazdagítva a magyar tudományt és a szép könyvek sorát.

A legfontosabb változás azonban, hogy néhány éve sarkig tárult a nemzeti könyvtár virtuális kapuja, az internet, és mára évente 20 millió olvasó, érdeklődő tekinthet be könyvtárunk gyűjteményeibe, dokumentumaiba. Megcsodálhatja kincseinket, böngészhet katalógusainkban, meghallgathatja Kossuth Lajos hangját, végiglapozhatja a corvinákat, olvashatja a kötelező olvasmányokat, nézgetheti a képeslapokat, megtekintheti az alapító Széchényi Ferenc térkép-gyűjteményét, földgömbjeinket és számtalan más csodát, s terveink szerint egyre egyszerűbben keresheti és találhatja meg az adatok tömegében a számára fontos és megbízható, hiteles információt.

Az Országos Széchényi Könyvtár tehát aktív szereplője a kulturális életnek és honlapjai az egyik legjelentősebb hazai kulturális szolgáltatóvá teszik.

A gyűjteménybe érkező óriási dokumentummennyiség azonban rendkívül nehéz helyzet elé állítja könyvtárunkat. Egyre inkább rászorulunk a társadalom segítségére a dokumentumok rendezésében, mozgásában, feldolgozásában. Egyre több önkéntes és civil segíti munkánkat, és előreláthatólag egyre több munkás

kézre és tudásra lesz szükség, hogy a könyvtár meg tudjon felelni a digitális kor felhasználója által elvártaknak. Az aktív magánemberek, a cselekvő közösségek, a civil társadalom munkája egyre fontosabb lesz könyvtárunkban is.

Minden segítségre szükségünk lesz, hiszen további óriási feladatok várnak ránk.

A közfoglalkoztatás

Az Országos Széchényi Könyvtár 2013-óta a nemzeti kultúrkincsek digitalizálásával a MaNDA partnerszervezetéként vesz részt közfoglalkoztatási programban. A könyvek, újságok, gyűjtemények digitalizálása, valamint a könyvtári nyilvántartásokhoz szükséges adatrögzítési feladatok ellátásában nagy segítséget jelentettek a közfoglalkoztatott munkatársak.

2015-ben az OSZK új és tervezett szolgáltatásai miatt további jelentős digitalizálási, adatrögzítési feladatokat kellett megoldani. Ekkor vetődött fel, hogy e feladatok elvégzéséhez, csatlakozva az országos Kulturális Közfoglalkoztatási Programhoz, saját programot indítsunk el, és ezzel egyben támogassuk a közfoglalkoztatást is.





2015 őszén az EMMI és a BM közös döntése a kultúra szakmai területeire bízta a 2016 márciusában induló 4. Országos Kulturális Program megvalósítását. Ezzel segítséget nyújtottak a közfoglalkoztatási programnak, és lehetőséget kínáltak a kulturális intézményeknek. Az Országos Széchényi Könyvtár kapta a könyvtárak, művelődési házak és közösségi terek könyvtári tevékenységét támogató közfoglalkoztatói feladatokat. Hároméves terv keretében meghatározásra kerültek a foglalkoztatás keretszámai. 2016-ban 300, 2017-ben 1000, 2018-ban 1.500 főben került meghatározásra a közfoglalkoztatotti létszám.

A könyvtári program az OSZK, az önkormányzati fenntartású, vagy egyetemi könyvtárak számára is lehetőségét biztosít arra, hogy a közfog-

lalkoztatottak a nem szakmai háttértevékenységek elvégzésében segítsék a könyvtárosokat azért, hogy a tulajdonképpeni szakmai feladatok és az adminisztráció ellátása is teljesüljön az olvasókörzönység jobb kiszolgálása érdekében. A közfoglalkoztatott munkatársak betekintést nyernek a könyvtárak működésébe, tapasztalatot szereznek a kulturális közélet mindennapjairól.

Emellett az elsődleges munkaerőpiacra önállóan elhelyezkedni nem tudó érettségizett vagy magasabb végzettséggel rendelkező munkavállalók elhelyezkedési esélyeit is javítja, az itt szerzett tapasztalatokkal felkészíti őket a munkaerő-piaci visszatérésre. 2015 novemberében az Informatikai és Könyvtári Szövetséggel karöltve felmértük a könyvtárak létszámigé-

nyét. Nagy volt az érdeklődés, a tervezett 300 fővel szemben mintegy 450 intézményben 850 fő foglalkoztatására érkezett megkeresés.

Két kiemelt feladatot határoztunk meg. Az egyik a könyvtári dokumentumok előkészítése a tömeges digitalizációra, amely a nemzeti kulturális dokumentumok digitális közkinccsé tételét segíti. A másik a könyvtárosok konkrét szakmai munkájának segítése az olvasókörzönység jobb, színvonalasabb kiszolgálása érdekében.

Ennek megfelelően adatrögzítő-digitalizáló, valamint könyvtári kiegészítő munkaköröket alakítottunk ki, de további tevékenységként felvettük a raktári feladatokat kiegészítő, és az adminisztrációt kiegészítő munkaköröket is.

A programterv elfogadása és a közfoglalkoztatásra irányuló Hatósági Szerződés – mely 857 fő foglalkoztatására mintegy 1,3 milliárd forint költségvetési keret biztosítását tartalmazza – megkötését követően 2016. március 1-jével elindítottuk a programot. Az első hónap végén már mintegy 450 fő került felvételre, és további 150 fő munkába állítása már folyamatban van.





A hozzáférés forradalma

A könyvtár eredeti rendeltetése szerint tartalomszolgáltató intézmény, amely a tudáshoz és a kulturális javakhoz való hozzáférést biztosítja a társadalom számára.

A könyvtárak több ezer éves történetét az adatrögzítő eljárások változásával szoktuk leírni. A művek létrejötte, gyűjtése, számbavétele és az igények szerinti szolgáltatása állandó és változatlan folyamatokat jelentenek a mindenkorai könyvtár működésében. Ezek strukturált rendszerbe szerveződnek annak megfelelően, hogy ékírásos agyagtáblákon, papirusz- vagy pergamen-tekercseken, modern értelemben vett könyvekben vagy periodikus kiadványokban kerültek rögzítésre a kérdéses tartalmak. Az adatrögzítés technológiájának megváltozása – a civilizációs-kulturális

fejlődés hozadéka – volt az, amely mindig átalakította a hagyományos eljárásokat. Szerencsés körülmény, hogy a huszonegyedik század elején mi is részesei lehetünk egy ilyen átalakulásnak, hiszen az elmúlt évtizedek fejlődése valódi paradigmaváltást eredményez a tartalomszolgáltatás – a könyvtár – működésében.

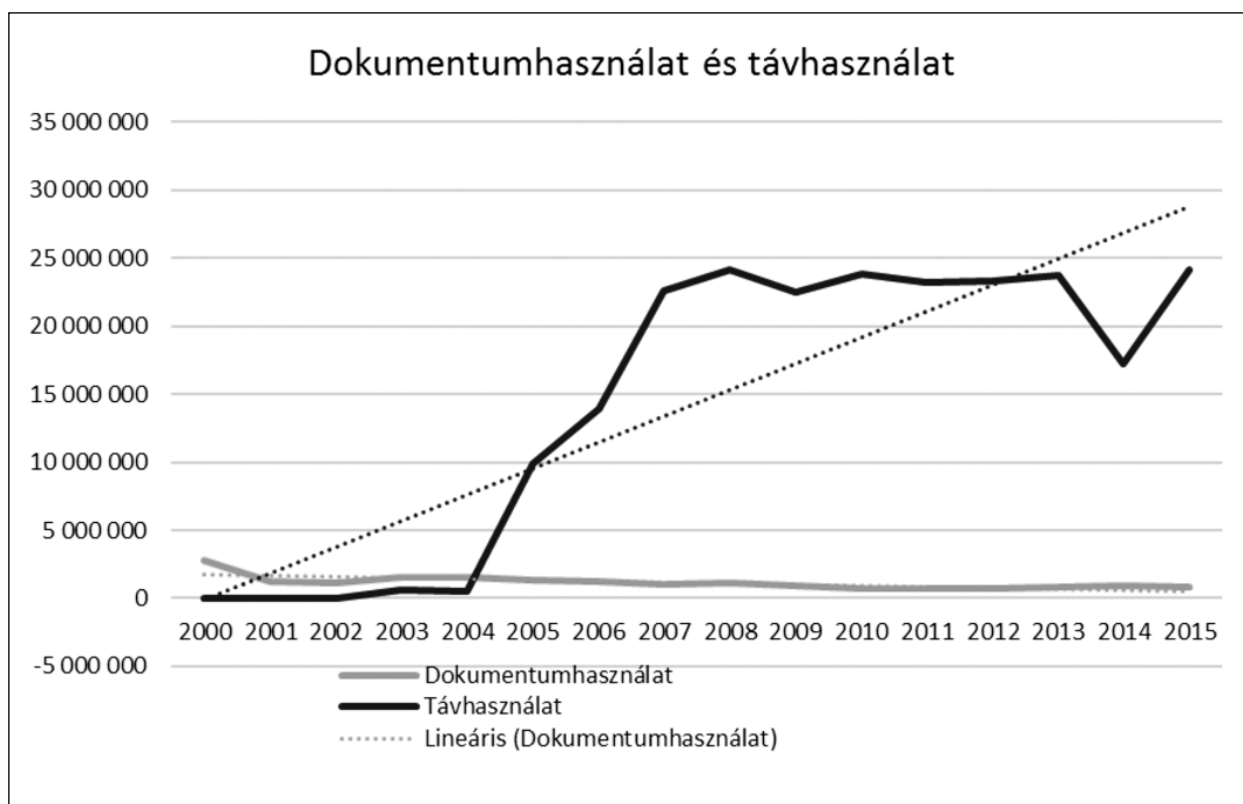
Az informatika világában csökken a hagyományos módon kiadott könyvek száma, de ennél drasztikusabb változás figyelhető meg a példányszámok csökkenése tekintetében. Hol vagyunk már a nyolcvanas évek francia könyvkiadásának elrémisztő tapasztalatától, ahol a kortárs francia szerzők versesköteinek példányszáma alig másfél-kettőszáz volt, s amit a magyar szerzők hazai kiadásai – akkor – akár öt-hétszeres mértékben is meghaladtak! Beállunk lassan a mo-

dern hagyományba mi is: a megjelenő művek kétszázötven-háromszáz kötetet jelentenek, vagy egyszerűen nincs is printváltozat. Az elektronikus felületek viszik el a verslavinákat.

De változik a megjelenés is. Napról napra egyszerűsödik, s így az újabb és újabb művek (talán helyesebb azt mondani, hogy digitális kéziratok?) végeláthatatlanul zuhognak ránk. Szépirodalmi alkotás, tudományos értekezés, jelentés – vagy bármilyen más műcsoportba is sorolódnak – többnyire valóban kéziratok benyomását keltik. Általános gyakorlattá válik, hogy csak a megjelenés utáni kritikai reflexió értékeli ezeket az újonnan és referátlanul megjelenő műveket!

Ez az informatikai rendszerváltás általános könyvtári tapasztalat, de talán kevésbé tudatosult bennünk, hogy a legradikálisabb változás az „olvasók”, a szolgáltatásra igényt tartók oldalán következett be. Látjuk és tudjuk (és talán kárhózzatjuk is), hogy a mai „olvasó” jellemző módon már az interneten (és csak az interneten!) fellelhető tartalmakat használja. Onnan tájékozódik, ott keresi a régebbi és újabb megjelenésű tanulmányokat, onnan tölti le a friss könyveket, s egyre kevesebb energiát fordít a hagyományos szolgáltatásban elérhető tartalmak felkutatására.

Az „olvasói szokások” változását jelzik azok a statisztikai adatok is, amelyek az Országos Széchényi Könyvtár szolgáltatásainak összetételét részletezik az ezredfordulótól napjainkig. Ezek egyértelműen mutatják, hogy amióta a könyvtár megkapta azokat a korszerű eszközöket, amelyek alkalmazásával aktív résztvevője lehetett a modern szolgáltatásoknak, azóta lényegesen csökkent a nyomtatott dokumentumok forgalma. Az interneten zajló „távhasználatok” száma az ilyen jellegű szolgáltatások megindulásának kezdetétől fogva nagyságrenddel haladta meg a hagyományosan igénybe vett könyvtári szolgáltatások számát. Az évi kimutatásokban már az első évektől kezdve milliós megkereséseket találhattunk, miközben a papíralapú dokumentumok forgalmazásának a nagyságrendje legjobban korszakainkban is legfeljebb félmillió körül mozgott. Az új eszközök



1. ábra Az Országos Széchényi Könyvtár dokumentumforgalma és távhasználata (2000-2015)

és technológiák bevezetésének hatására a könyvtár a kétezres évek közepétől felzárkózott a világ élvonalbeli tartalomszolgáltatói közé, s a magyar írott örökség egyetlen hiteles helyeként újabb és újabb szolgáltatásokkal vett részt abban a folyamatban, amit a hozzáférés forradalmának szoktunk nevezni.

Új feladatok jelentek meg a munkánk során. A katalóguscédulákat és azok központi nyilvántartását az elektronikus gyűjtemények olyan speciális rendszerei váltották le, amelyek távolról is lehetővé tették az állományadatok gyarapítását, lekérdezését, vagy más adatokkal való integrálását.

S folytatni kell az országos rendszerek kiépítését. Össze kell kapcsolni a különböző gyűjtemények metaadat-rendszereit. Az egységes országos könyvtári rendszer támogatására létre kell hoznunk a Magyar Nemzeti Névterek hálózatát, hogy ennek segítségével megteremtjük a könyvtárak és általában a közgyűjtemények adatbázisainak átjárhatóságát.

A központi katalógus, a központi cikk-katalógus, a névtér kidolgozása, a nemzetközi szabványok bevezeté-

se és alkalmazása, a könyvtári dokumentumok digitalizálása – olyan feladatok, amelyeket a könyvtári rendszer tagjainak együttműködésével, de a nemzeti könyvtár felelősségvállalásával kell megoldani.

Meg kell terveznünk és ki kell építenünk a webes gyűjtés és archiválás rendszerét, hiszen az eleve digitálisan keletkező magyar kultúrkincset az enyészet veszélyezteti, miután ma még senki sem gyűjti és rendszerezi a weben megjelenő anyagokat.

Az informatikai infrastruktúra biztosításán, az adatszervezésen és a

központi szolgáltatásokon túl az Országos Széchényi Könyvtárnak fel kell vállalnia a metaadatok ellenőrzését is. Mindez csak úgy képzelhető el, ha kezdeményezi és a könyvtári rendszer intézményeivel együttműködve kidolgozza az országos könyvtári fejlesztések terveit.

Mert a könyvtárnak az adathordozók forradalma idején, tehát ma és holnap is az a dolga, hogy minden hungarikumot begyűjtsön, feldolgozzon, őrizzen és szolgáltatson Magyarországon és a magyarok kulturális alapellátása érdekében.

TÜSKE LÁSZLÓ orientalista, könyvtáros, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója. Az Eötvös Lóránd Tudományegyetem könyvtár-arab szakán diplomázott, doktori fokozatot 2001-ben szerzett. 1992-től 2002-ig az OSZK Tájékoztatói és Olvasószolgálati Főosztályának főosztályvezető-helyettese, 2002 és 2012 között a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Arab Tanszékének oktatója és az Avicenna Közel-Kelet Kutatások Intézetének kutatója. 2012-től 2014-ig a Balassi Intézet kairói Magyar Kulturális Tanácsosi Hivatalát igazgatta. 2014. augusztus 13-án kapott megbízást az OSZK főigazgatói posztjának betöltésére. Az európai arabistákat és iszlámkutatókat tömörítő Union européenne des arabisants et islamisants és a Magyar Tudományos Akadémia Orientalisztikai Tudományos Bizottságának tagja.